

DOKUMENTUM

BÓKA LÁSZLÓ MINT JÓZSEF ATTILA MUNKATÁRSA

József Attila szerkesztői tevékenysége a róla szóló kiterjedt irodalom egyik legmostohább fejezete. Eltekintve attól, hogy több kérész-életű folyóirat (Új Magyar Föld, Valóság, Szabadon) szerkesztésében is érdekelve volt, a Szép Szónál kifejtett irányító és nevelő munkássága sincs még kellően kivizsgálva. Németh Andor életrajzában a pesti kávéházi nyelvjárás „Szerkesztő Úr!” — gúnynevén túl nem is jut;¹ Imre Katalin idevonatkozó anyaggyűjtése túl sovány, hézagos és ellentmondó.² Pedig még élnek az akkor fiatal munkatársak és kivallathatók lennének. Itt most József Attila egyetlen munkatársának és későbbi apostolának hozzá való viszonyát, dolgozótársi szerepét és általa való befolyásoltságát vesszük vizsgálat alá, Bóka Lászlóét. Bóka irodalmi működésében a Szép Szóban megjelent írásai egész későbbi pályájának irányát megszabták, kritikusi pályája itt kezdődött és bontakozott ki és irodalomtörténeti felfogásának és módszerének csírái is itt mutatkoztak meg először rendszeres alakban.

József Attilához fűződő ismeretségével Bóka csak két kisebb visszaemlékezésben foglalkozik,³ de igen sokszor fel-felillant egy-egy olyan személyes emléket, amely önmagában is értékes adalék. „Okos szív — így jellemezte halála után egyik barátja. Találóban, — írja József Attiláról. — Ma sem és mi sem mondhatunk mást.”. Másutt így emlékszik vissza rá: „Érzékeny volt s

¹ NÉMETH A.: *József Attila és kora*. 3. rész. A lapszerkesztő. Csillag 1948. júl., 28–34.

² IMRE K.: *A Szép Szó és József Attila*. ItK 1962. 40–58.

³ BÓKA L.: *Válogatott tanulmányok*. Bp. 1966. Vál. és szerk. SÍK CSABA. (Ezentúl: Vál. tan.) 953–955, 955–956.

gyengédségre vágyó; olykor-olykor, ha érdesnek látszott, ha éles szavakkal metszette is ketté a viták gubancát, ha elzárkózott, ha hallgatásba burkolózott — mindig védekezett.” „Jelen voltam nem egyszer, állítja, mikor József Attila felolvasta legújabb művét.” „Emlékezetünkben megőrzött szavai bizonyítják, gondol vissza hálával, hogy ítélete milyen biztos volt.” „Kosztolányi versjátékait nem győzte dicsérni, irigyelni.” Nagy Lajost ajánlta kezdő prózaíróknak jelenlétében, szerkesztőtársáról, az enciklopédikus Gáspár Zoltánról mint saját könyvtáráról emlékezett meg, elismeréssel szólt Dsida Jenőről. Egy másik személyes emléke: „Mikor doktori értekezésem hőséről beszéltem neki, s arról, hogy Csáth Géza milyen kristályos tisztasággal rajzolta meg önmaga kórképét, gúnyolódó, figurázó hangon — ahogy velem akkoriban sokszor beszélt — azt mondta, hogy idézhetném az ő régi versét is: „Én is így próbálok csalás nélkül szétnézni könnyedén.”⁴ Ismeretségük gyermekkorukra nyúlt vissza. 1918. nyarán egy gyermeknyaralattási akció révén együtt voltak az Adrián, egyszer Hatvanyéktól jövet József Attila célzást tett erre. Egyetemai éve alatt Mészáros Zoltán és Rajk László révén tartott vele kapcsolatot. Az Apollo megindulásakor azonnal felfigyelt rá. Bóka verseinek Babits és Halász Gábor mellett József Attila volt egyik első méltánylója és kedvelője. Különösen szerette az Apollo második és harmadik kötetében megjelent erősen politikai jellegű verseit. Az Apollo-évek politikai versei után a *Jégvilág* üvegházi költészete és a háború utáni propaganda-versek után csak Bóka életének utolsó éveiben újult fel, vagy inkább teljesedik be ifjúkori lírájának ígérete; Kosztolányi, József Attila és Szabó Lőrinc kései, élet-halál-kérdésekre választ kereső verseinek mintájára. Tettszett József Attilának az Apollo első kötetében megjelent és a Válaszból visszavont *Népség-katonaság Budapesten* c. budapesti szociográfiát követelő írása is. Méginkább azonban az Apollo harmadik számában megjelent és Bókának a Baumgarten-díjat hozó siratója, az egyik legszebb magyar nekrológ, Gom-

⁴ Vál. tan. 159, 147, 739, 170, 176, 1001, 926, 908—909, 172.

bocz Zoltánról; József Attila megmaradt a magyar nyelvtudomány örök diákjának, és ha Horger Antalt nem is kedvelte, Gombocznak nagy tisztelője maradt, ahogy erre Képes Géza is emlékezik. Ady iránti csodálatuk, az igazi Ady megismerésének szükségessége, Ady Összes Művei sürgős kiadásának követelése Bóka részéről József Attila őszinte helyeslésével találkozott. Elégtétellel olvasta Bóka eulógiumát Kosztolányihoz. Az Apollo révén megtalált néhány közös alapelvükön kívül József Attila figyelmét felhívta magára Bókának több neki kedvére való írói tulajdonsága; így a racionális, precíz kifejezések szeretete, a latin stíluseszmény követése, a magyar nyelv különlegességeinek, archaikus vagy táji kincseinek érvényesítése, az irodalmi alkotás szociológiai és nyelvi jelenségként való vizsgálata.

Németh Andortól származik az az anekdota, amelyet Imre Katalin is átvett, hogy József Attila a Japánban darvadozott éppen, amikor Ignotus Pál bejött és a vállára csapott azzal, hogy: „Alapítsunk folyóiratot”. A Szép Szó alapításának hosszabb előzményei voltak. 1935 kora őszén Hatvany Lajos Bókával együtt meghívott Bécsikapu téri palotájába. Rajtuk kívül jelen volt a két Ignotus és József Attila. Hatvany előadta tervét, hogy hajlandó az Apollót finanszírozni, ha kombattáns havi folyóirattá alakul át. A József Attila-féle radikális költő és az Ignotus-féle polgári radikális publicisták, valamint az Apollo tudományos, főként történész- és filozófus-gárdája közös frontban és lapban egyesülhetnek az irodalom és tudomány Horthy-időkbeli fellegrárai ellen. Hatvany csak pár számra vállalt volna kötelezettséget és ha a lapnak legalább olyan sikere lenne, mint a kezdő Nyugatnak volt, akkor vállalná továbbra is. A jelenlevők közül mindenkinek megvolt a maga lapalapító háttere. Ignotus Pálban is apja vénája buzgott, antifasiszta írásaival bátorságban még őt is felülmúlta. A Pandorában, a Literaturában, a Cobdenben, A Tollban olyan fórumot kapott, amely közismertté tette, de addig mégsem volt saját folyóirata. Hatvany az Apollo elvont, és végeredményében (az ő első, magyarul csak most megjelent könyvében leértékelt)

filológiai irányzatát nem tartotta annyira, hogy egy nyílt támadást nem vállaló folyóiratért anyagilag sokat kockáztasson. A fiatal tudósnemzedéknek az Apollo köré csoportosuló egzisztenciáját pedig nem lehetett kockára tenni kétes sikerű támadásokkal; részükről elég bátorság volt mellettem kiállni, hiszen alig egy éve az egyetemi radikális mozgalmakban szerepeltem. Végülis Hatvany Lajos keletázsiai szakértő unokaöccse, a család konzervatívabb szárnyához tartozó Hatvany Bertalan vállalta a Szép Szó mérsékelt finanszírozását. A folyóiratnak nem sikerült az esszéíró-nemzedéket maga köré csoportosítania, pedig Ignotus Pál a Hétfői Társaság dédelgetett folyóiratcímét, az Európát is lanszírozta.

A magam részéről a Szép Szóval rokonszenveztem és azt támogattam és 1937-ben csehszlovákiai körútjuk előtt a kétheti prágai Új Szellemnek egy külön Szép Szó-számot állítottam össze, benne József Attila az én kérésemre írt utolsó prózai írásával, *A mai költő feladatairól* cíművel.⁵ Bóka később teljes gőzzel részt vett a Szép Szó szerkesztőségi munkájában és virulása idején, másfél évig szinte a lap legtermékenyebb munkatársa, de mindenesetre hangadónak látszó kritikusa lett. Amilyen rövid idő alatt vált ismertté költői arcéle az Apollóban közölt verseiből, úgy szerzett a Szép Szónál való tevékenysége kritikus tekintélyt és nevet neki. Itt közölt kritikáiban és tanulmányaiban Az Erőben, az Athenaeumban⁶ és az Apollóban megjelent tárgyköreit folytatta, folytathatta, mert József Attila

⁵ Közös nyilatkozatunk 1930. okt. 31-ről a Népszavából idézve: Csillag 1948. május, 23. — Az Új Szellem-cikk: József Attila Összes Művei III. Sajtó alá rendezte SZABOLCSI M. Bp. 1958. 194. — GÁL I.: *Anton Straka, József Attila csehszlovák diplomatabarátja*. Fil. Közlöny 1964. 187—191.

⁶ Cikkei Az Erő-ben: Adyról: Patroklos alhat. 1927. okt., 17—18, A Literatura Ady-estje és a magyar fiatalok 1929., dec. 16. Erdélyiek-ről: Berde Mária, Szabó Mária, Gulácsy Irén 1928. márc., 27.; Tamási Áron 1929., okt. 18—19; Székely írók Pesten 1929., ápr. 20—21. Az Athenaeumból: A nyelvtudomány filozófiai problémái, 1933. (Erdélyiek-ről a prágai Új Szellemben: Nyírő—Tamási—Szántó 1937. júl.—aug.)

ízlésével és választásával sokban megegyezett felfogása és ítélete. Ezekben a kritikáiban az egyetemen előadott, *Válogatott tanulmányai* hatalmas kötetében külön vaskos kötetként beékelte modern magyar irodalomtörténetének nem egy ötlete és jellemzése csírájában benne van.

A Szép Szóról ezt írja benne Bóka: „Alapítója s zászlaja József Attila, Ady méltó utódja, nem csupán költői tehetségben, hanem abban is, hogy mint Ady a feudális Magyarország ellen s a radikális polgári demokrácia forradalmáért harcolt, úgy küzd József Attila a fasizmus ellen s a szocialista forradalomért.”⁷ József Attila Összes Művei második kötetének közlései nyomán könnyű összeállítani azokat az irányító tanulmányokat,⁸ amelyek Bóka Szép Szó-beli közleményeivel párhuzamosak, nyilvánvaló bizonyítékként annak az általános személyes érintkezésből tudott ténynek, hogy József Attila, mint szerkesztő bizonyos témákat, bizonyos szerzőket és bizonyos problémákat Bókának kiosztott, Bókára rábízott, vagy Bókéval íratott meg. Szem- és fültanúja voltam a magyar stilsztika kívánatosságáról folyó beszélgetésüknek vagy vitájuknak. Bóka játékos rögtönzéseként a titokzatos Kölcsey-vers szövegelemzését produkálta. József Attila üstökön ragadta az alkalmat, Bókéval rögtön leíratta szóbeli esszéjét, s lelkendezve nyitotta meg a „Miért szép” című rovatot, melynek közléséhez saját *Ütem és fogalom* című töredékét fűzte. Ugyanílyen szerkesztői beavatkozás és sugalmazás hozta létre Bókának *A mai magyar nyelvről* című tanulmányát. Gombocz halála után Bóka reményei a nyelvészeti magántanárságra szétfeszlottak, a Magyar Szemle hiába hirdette éveken át a Kincsestár sorozata részére *Édes anyanyelvünk* című könyvét, csak nem

⁷ Vál. tan. 1221–1223.

⁸ József Attila Összes Művei III. Ady-vízió 15–26; Kosztolányi 167–170 és 187; támadásai Zilahyék ellen: 155–157, 157–166, 188, 192–193; Tamási Áronról 220–223. Vö.: BÓKA Szép Szó-beli cikkét Zilahyról: 1937. I. 78–82, kritikáit Kodolányiról és Tamásiról: 1936. 402–403, 403–404 és mindenképp Ady-cikkeit: 1936. 387–390. és 1937. I. 181–188.

írta meg, sőt semmilyen nyelvészeti cikket nem közölt. (A Gombocz-Emlékkönyvből a legszebb Gombocz nekrológot, az övét, kihagyták.) Bóka Szép Szó-beli verselemző nyelvészeti tanulmányain kívül esszéi és kritikái három csoportba oszthatók: 1. Adyról és az akkor elhanyagoltabb nagy nyugatosokról szólók; 2. a népi írókról valók; 3. az erdélyi írókat ismertető. Minden írásának a nyelvi szempont érvényesítése adja meg eredetiségét.

Ady nyelvéről esszét rögtönöz a Féja Géza-féle prózai antológia megjelenésekor. „Számomra a legnagyobb örömet Ady prózanyelvének tanulmányozása okozta. Ez a nyelv ugyanazt a fejlődést mutatja, amit Ady verseinek stilisztikáján észlelhetünk. Az első Ady-kötetek színdús, buja nyelvének szárnyalása és helyenkénti keresettségei éppen oly távol állnak az utolsó kötetek nyelvének majdnem száraz, hidegizzású, be-nem-helyettesíthető szavaitól mint egy 1902-es cikk friss lendülete, az 1912-es Goga-cikkek mély harangzúgásától. Minden moduláción végigizlelhetjük a fiatal Ady diskánt hangjának fejlődését a férfi Ady néha lázasan rekedtes mély baritonjának zengéséig. Fiatalkori cikkeinek hangja elmarad verseinek énekszava mögött, gyérülő, férfikori cikkei néhol már majdnem versek, tömörségükben vagy lírai szaggatottságukban. Persze ebben az örömben is fáj valami. Ahogy Arany prózáját lemosolygókkal szemben is lennének ellenvetéseim, hivatkozással szép angol példákra, úgy fáj, hogy Ady próza-nyelve is valamely babona áldozata lett, rossznak tartják, s nem tanulnak tőle . . . A lemosolygott, kicsúfolt magyar urbanitásnak, mely mellett Ady nem egyhelyütt tesz hitet, Ady nyelve egyik legszebb kivirágzása. Ez a nyelv nem tagadja meg a város nyelvét, nem idegenkedik attól sem, hogy a városi nyelv természetesen felfrissüljön egyedüli lehetséges kútfejnél, a magyar vidék nyelvénél. Ám a kettőt egybekapcsolja azzal a nyelvvel, mely a magyar urbanitás nyelvének természetes örökhagyója, megalapozója; a magyar irodalmi nyelvvel. A friss életet a hagyománnyal. Nem tagadja a ma valóságát s nem feledi a tegnápét sem.”

Eredeti Szomorj és Tersánszky más-más stílusának szép

jellemzése. Szomoryról ezt írja: „Tiszaháti nádasokban a latinitás is idegenszerű volt valamikor. A magyar lélektől idegen jövevény: ugyan miért ünnepelték hát a Thomas Mann regényének parafrázisával népszerűsödött író? Frivol néha? Heine is az volt. Nem védem Szomoryt, csak az irodalmon kívüli vádakat utasítom vissza. Szomory ma még mindig probléma — dicséretére legyen mondva —, a magyar irodalmi nyelv problémája. Eleven író . . . Nyelve nem Arany Jánosé . . . Ennek a nyelvnek értékét nem egy klasszikus stílus-ideálhoz való hasonlítás fogja lemérni, hanem az, hogy mennyire fejezi ki mondanivalóját. Ma még csak olvasom, csak érdekel, csak tetszik s Aranyhoz holtig hű, tiszaháti fülem izgalmát figyelem.” Tersánszkyról: „Stílusában a kötetlen élőbeszéd dinamikáját kell követni. Tersánszkyt le szokták nézni azok, akik a nyelvi hagyomány őrzését kapták osztályrészül, pedig talán ő mélyebbre nyúl értékekért: így kell írnia, mert műveinek megfoghatatlan tárgya, az életöszön, nem ismer hagyományt, örökké friss kútforrásból buzog.” A népi írókat is nyelvük alapján ítéli meg. Kodolányi első középkori regényéről ezt írja: „Hiába tudom, hogy regényének hősei csakugyan XIII. századi szavakat használnak. Vojtina fülével nem hallom a kor szavát a régi szavakból. Archaizálni nagyon nehéz: Jókai teljesen hamis anyaggal jobban megérteti a szavak százados ízét néha, mint Kodolányi tárgyi igazsága, arról nem is szólva, hogy milyen bosszúságot okozhat néha olvasóinak érthetlenségével, mikor nekem, ki nyelvészféle vagyok, magamnak is Tájszótár, Nyelvtörténeti szótár után kell nyúlnom.” Tamási Áron *Jégtörő Mtydsát*, a Babits által külön tanulmányban a pikareszk regény újjászületéseként méltatott művet, József Attila Tamási elleni kritikájánál is szigorúbban ítéli meg, jogcíme, hogy ő írta az egyik első budapesti tanulmányt róla. Tamási első könyvei „mind megannyi új szint jelentettek a félrefogott urbanizálódásba, s cigányos népiességbe beleszíneltelenedő irodalmunkban. Móricz Zsigmond óta nemigen volt ilyen korszakos élménye a magyar próza olvasójának.” Kós Károly *Budai Nagy Antal*ával kapcsolatban a modern magyar dráma sorsát tekinti

át: „Ha hirtelenében vázolnom kellene századunk drámai termésében a jelentős állomásokat, külön névsort adnék: Gárdonyival kezdeném, Herczeg Ferenczel és Molnárral folytatnám, — ők voltak a kezdet. Utánuk Lengyel Menyhértet, Bródy Sándort, Szomoryt, Csáth Gézát, Móricz Zsigmondot, Balázs Bélát említeném, ők voltak a kísérlet. Az egyetlen formakeresés — máig is Karinthy Frigyes *Holnap reggele*, — Karinthy, akármilyen furcsán hangzik is, a modern magyar dráma klasszikusa. A háború óta, Bibó Lajos *Jussát* leszámolva, nem történt semmi, egészen napjainkig, amikor is Tamási Áron és Kós Károly új útra terelték a magyar drámaírást. Tamási dráma-fragmentumai pirandellói műtétet hajtottak végre a színpadon.” Bárd Oszkár Teleki László drámájával kapcsolatban a kamaradarabok kérdését veti fel: „Nálunk a színpad hagyományát a színpad technikusai alapozták meg. Bus Fekete sikeresebb szerző, mint Szép Ernő, vagy Móricz Zsigmond. A színpad látványos és hangos dobogó, amit csak igazán nagy drámák tudnak elhódítani ideig-óráig az üvöltő látványosságoktól. Ha volna egy kamaraszínházunk s ha nevelődött volna közönség is hozzá...”⁹

József Attila halála után Bóka megszűnik a Szép Szó munkatársa lenni. Kritikusai tevékenységét 1945-ig az Ország Útjában, a Magyar Nemzetben és a Magyar Csillagban folytatja, 45 után pedig az Új Magyarországnak újítja föl, hogy 1950 után akadémiai és egyetemi tevékenységével tetőzze be.

⁹ BÓKA Szép Szó-beli cikkei és kritikái közül mindössze három került be a Vál. tan.-ba: *Egy Kölcsey-versről* 1423–1426, *Justh Zsigmond* 47–55, *Ember és stílus* 57–60. Összes közleményei: 1936. jún.: *Ády restitutus*, 387–390; Kodolányi: *A vas fiai* 402–403; Tamási: *Jégtörő Mátyás* 403–404. 1937. febr.: *Zilahyról*: 78–82. márc.: Révész Béla: *Ády és Léda*. 181–185; Remenyik Zsigmond új könyvei 280–281; Kós: *Budai Nagy Antal* 186–187; máj.–jún.: (Mi a magyar most? Különszám.): *A mai magyar nyelvről* 80–91, júl.–aug.: *Egy Kölcsey-versről* 83–84; Szomory: *Kamarazene* 93; Hunyady Sándor: *Géza és Dusan* 95–96. szept.: Kelen László és Gereblyés László versei 189. okt.: *Quid hoc homini est?* 264–268; Bárd Oszkár: *Teleki László* 277; Friss Endre versei 281. nov.: Tersánszky: *A szerelmes csóka* 383, Nyíró: *A Jézusfaragó ember* 384. dec.: Justh Zsigmond 423–429, *A Georges Dandin*. 462–463. 1938. jan.: *Ember és stílus* 89.

1945 utáni első nagyobblélegzetű megnyilatkozása József Attila-monográfiája. Az életrajzi keretet tudatosan mellőzi, rögtön a verslemzésbe fog, az egész kötet mintha nem is lenne más, mint a legszebb József Attila versek Miért szép-szerű elemzése: ez a rovat, ennek az emléke adhatta az ösztönzést az egész kötet módszeréhez. József Attila ettől fogva, mint az 1850-es évek két nagy kritikai szellemének, Gyulai Pálnak és Zilahy Károlynak Petőfi, úgy neki az eszményt és a mértékegységet jelentette. Nagyszámú magasztalásaiból, összehasonlításaiból, utalásaiból József Attila iránti egyre növvő és egyre pontosabban megfogalmazott nagyrabecsülése és csodálata bontakozik ki. „József Attila dantei, goethei teljességgel szemlélte a világot.” „József Attila az egyetlen szocialista költő az úttörő Kassák Lajos óta.” A szocialista-realista líra legnagyobbjai: Majakovszkij és József Attila. „Ahogy Bartók Béla a XX. század legnagyobb zenei lángelméje . . . úgy leli meg a költészetnek a hagyományból megújítható új útját . . . mindenekelőtt és mindenkinél különül József Attila.” „Ady, Babits, József Attila legnagyobb verseinek művészi hatásához hozzá tartozik az az igazán magasszintű megértést célzó gondolkodási folyamat, mely nélkül nem lehet behatolni a lángelmék alkotásaiba!” Nagy kortársait nem mulasztja el idézni, ha előtte József Attiláról beszéltek. Károlyi Mihályt azzal idézi, hogy azt mondta neki: József Attila „olyan lehet Önöknek, mint nekünk Ady.” Jelen volt, amikor a nagy-beteg Babits vallomásszerűen kelt védelmére: „nagy költő volt!” „Csak Kosztolányit hallottam, írja, olyan feltétlen elismeréssel beszélni József Attiláról a Nyugat-nemzedékéből, mint ahogy Szabó Lőrinc dicsérte.” Szabó Dezsőnek jellemző tévedéseként rója fel, hogy nem ismerte fel a költő nagyságát. Még Horváth Jánost is bírálja lekicsinylő kijelentéséért. Az Eötvös-kollégium szerepét vizsgálva megállapítja, hogy Ady, Babits, Móricz, József Attila nem volt a tagja. Mint akadémikus lelkiismeretfurdalást érez, hogy „Petőfi, Vajda, Ady, József Attila kívül rekedtek az Akadémián”. A háború utáni irodalompolitikának felrója, hogy tévedés volt a költőket Ady és József Attila kizárásával egyenest Petőfihez

irányítani. A magyar líra Ady utáni választójáról szólva három lehetőséget ábrázol: Babitsét, Illyését és József Attiláét, de közülük József Attiláét tartja a legnagyobb ígéretűnek.¹⁰

Így volt fáradhatatlan apostola katedráján, az Akadémián és kiadványaiban József Attila munkatársa, Bóka László. Irodalmi pályáján diákkori irányítói, Karácsony Sándor és Gombocz Zoltán után József Attila volt rá legnagyobb és legmaradandóbb hatással.

GÁL ISTVÁN

HANGMÚZEUM AZ IRODALOMTÖRTÉNET SZOLGÁLATÁBAN

(Ismeretlen Babits- és Szabó Lőrinc-szövegek)

Szokatlan forrásból közlöm az alábbi szövegeket. Hanglemezen, nagyon primitív hanglemezekon őrizték őket a Széchényi Könyvtárban elhelyezett Babits-hagyatékban. A Petőfi Irodalmi Múzeum dokumentációs osztálya, mely néhány éve kezdte az írói hangok és irodalmi emlékezések gyűjtését, az értékes hanganyagot felújította, megtisztította s ezzel nemcsak elhunyt nagy költők, írók, színészek ma már pótolhatatlan értékű, mert örökre elnémult hangjával gazdagította népünk kollektív emlékezetét, hanem ismeretlen szövegeket is bocsáthat az irodalomtudomány rendelkezésére. Babits, Karinthy, Szabó Lőrinc, Schöpflin Aladár, Török Sophie, Bajor Gizi, Lehotay Árpád, Odry Árpád, Ascher Oszkár hangja maradt fenn többek közt a hagyatékban. A felvételeket kezdetleges röntgen- és viaszlemezekre Török Sophie készítette. Többnyire rádióműsorokat örökített meg, de néhány közvetlen felvétel is van köztük, pl. a Karinthyé. A legkorábbi keltez-

¹⁰ Vál. tan. 161, 149, 753, 718, 222, 966, 131–132, 1051, 1105, 865, 76, 789, 415. A Vál. tan. a fent idézett közleményeken kívül még a következőket tartalmazza József Attiláról: *József Attila* 131–194, *József Attila költői eszközei* 311–338, *József Attila Elégidőjáról* 1453–1461.